

Рецензії

Степан ПАВЛЮК,
Роман КИРЧІВ

ПРОДОВЖЕННЯ АПОЛОГЕТИКИ АБСУРДУ

Таке загальне враження від прочитання книжки ужгородського історика Володимира Фенича «Угорська Русь і «Ганнібалова присяга» Михайла Драгоманова: початки інтелектуального завоювання Закарпаття Україною» (Ужгород, 2015. — 144 с.), виданої під грифом Історичного факультету Ужгородського національного університету. Уже з експресивного формулювання заголовка і перших рядків вступу виразно зазначилося, з якого поля це писання і хто, властиво, його автор, та що сподіватися на щось путне від цього опусу порівняно з дотеперішньою казуїстикою апологетів закарпатського русинства — годі.

Цього разу головною мішенню «дослідницького» прицілу стали відомі зацікавлення М. Драгоманова Закарпаттям, його дворазове відвідання цього краю в середині 70-х років XIX ст. (1875, 1876) і пов'язані з ними думки, враження, заходи, виражені в наукових і публіцистичних працях та громадсько-культурній діяльності вченого. Особливо його вимовна алюзія до афористичної клятви карфагенського полководця Ганнібала (Аннібала), який ще дитиною присягнув бути непримиренним ворогом Риму: «Позаяк я був першим Українцем, одвідавши Угорську Русь, — констатував М. Драгоманов, — позаяк побачив, що вона одрізана духовно од галичан більше, ніж Австралія од Європи, — то я собі дав Аннібалову присягу працювати для того, щоб прив'язати Угорську Русь до нашого національного демократичного і поступового руху, в котрому лежить її єдиний порятунок».

Весь цей матеріал дійсно позначений глибокою стурбованістю і дуже невеселими роздумами М. Драгоманова від того, що він знав, що побачив і почув зблизька впродовж короткочасного (неповних два тижні разом) перебування в Закарпатті, та болісними пошуками засобів для порятунку «пораненого брата», як він називав закарпатських «русинів».

Для М. Драгоманова т. зв. «Угорська Русь» — однозначно «наша Закарпатська Країна», «іще одна частина нашої спільної батьківщини», а її корінний люд — «загірні люди наші». Його особливо вразило, що ця «частина нашої спільної батьківщини» порівняно з іншими частинами поневоленої і розчленованої чужинцями України залишилася найбільш відсталою і занедбаною в соціальному і національно-культурному відношеннях, що тут продовжується багатовікове панування угорських феодалів, визискування і посилене винародовлення

закарпатських русинів, а місцеві освічені люди в більшості не тільки не дбають про те, щоб якось зарадити цьому, а в багато-чому підспівують і допомагають поневолювачам. Гострий докір кинув учений і в бік української інтелігенції сусідньої Галичини та Наддніпрянської України — за недостатню увагу до Закарпаття.

Наснажені великою рацією й публіцистичним хистом виступи М. Драгоманова, без сумніву, великою мірою вплинули на посилення і поглиблення українознавчого вивчення Закарпаття та розвиток тут українського національно-культурного руху й національної свідомості, зокрема поступу в усвідомленні цього краю як складової української етнокультурної цілісності. Але вони, ці виступи, маючи в своїх інтенціях багато важливого, присутнього, все ж не мали характеру постульованого в заголовку книжки «інтелектуального завоювання Закарпаття Україною» і, тим більше, не належали до початків цього «завоювання».

Уже набагато раніше Закарпаття озвучувалося в загальноукраїнському інтелектуальному і навіть політичному дискурсі. Лідер галицької «Руської трійці» Маркіян Шашкевич у «Передслов'ї» до «Русалки Дністрової» (1837) назвав разом з тогочасними надбаннями «хорошим і ціловажним ділом» українського («руського») духу з Наддніпрянщини і Галичини також латинськомовну «Граматику слов'яно-руску» (1830) закарпатця Михайла Лучкая. Інший галичанин з того часу Іван Вагилевич писав у листі від 7 березня 1837 р. до професора Київського університету Михайла Максимовича: «Ми ємо южнорусини... Оце ж ми всі — із-за Бескиду, від Тиси, з-поза Сяну і по Серету — з братією нашою задніпровою складаємо одне существо... Геть перегороди, бо не їм псувати существо народу...» [3].

Багато зауваг і спостережень про етногенетичні й етнокультурні тотожності і близькості населення з галицьких і закарпатських гірських схилів містили описи «Мандрівки по Галицькій та Угорській Русі» Якова Головацького, що друкувалися чеською мовою в празькому журналі у 1841—1842 рр. Уже тоді Я. Головацький записував у Закарпатті народні українські пісні, які, разом з галицькими, з 1863 р., при підтримці українського вченого-слависта Осипа Бодянського, друкувалися великими подачами в редактованому ним науковому серійному виданні «Чтения в Имп.

Московском Обществе истории и древностей российских при Московском университете» і згодом, разом з пізнішими додатками, склали відоме чотирикнижжя «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким» (Москва, 1878).

На етнокультурній єдності русинів Закарпаття з іншими частинами українського народу наголошував уродженець цього краю вчений філолог і сходузнавець Андрій Дешко в нарисі «О Карпатской Руси», надрукованому в альманасі М. Максимовича «Киевлянин» за 1850 р. У час революційних подій 1848—1849 рр. закарпатський політичний діяч Адольф Добрянський виступив з проектом об'єднання Галичини і Закарпаття в окремий автономний «коронний край» у складі Австрії.

Таких фактів бачення Закарпаття в контексті з ширшим і вужчим українським етнокультурним простором, ще до виступів М. Драгоманова стосовно цієї теми — багато, особливо на ґрунті розгортання у другій половині ХІХ ст. народознавчих (етнографічних і фольклористичних і мовно-діалектологічних) дослідів.

Саме головню на основі етнокультурних реалій і наукових студій над ними М. Драгоманов стверджував, що «Закарпатська Країна» і її люди — частина української землі і українського народу. Бо ж відомо, що народна мова, обрядово-звичаєві традиції, усна поетична словесність навіть при найскладніших історичних обставинах залишаються потужним етнооберігаючим й етнооб'єднуючим чинником. «Хоч і як неоднакова була доля поодиноких частин Русі-України, — писав Іван Франко в статті «Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар», — то все-таки заселяючий її народ і досі проявляє дивну етнографічну одноцільність. Звичаї і вірування народні, казки і оповідання, пісні і обряди, одіж і помешкання, а врешті мова — при всій різнобарвності в подробицях, при всьому багатстві місцевих відмін і варіантів, — в основних обрисах такі однакові, що руснак з-над горішнього Сяну без труда порозуміється з українцем з-над Десни, Сули або й від Харкова, признає його звичаї, його спосіб життя і думання, його «поведінку» за свої, за рідні, хоча не скаже сього про свого близенького сусіда — ясельського або тарнівського мазура» [2].

Так, жодне більш-менш серйозне розважання стосовно етноідентифікації, етнічних спільнот не

може обійтися без народознавчого блоку даних. Це надто вагомий і достовірний матеріал, твердий горішок для маніпуляторів від науки; тих, що через «лакомства лукового», грошоловства готовий кривити душею, торгувати правдою. Не випадково М. Драгоманов ставив перед очі закарпатської інтелігенції високу моральну чистоту народної пісні, наголошуючи: «Народні пісні за рублі не складаються» [1].

Чомусь подумалося, що коли б В. Фенич сховався і зміг по-науковому застановитися над цим матеріалом, то хоч-не-хоч повинен був повести свій «дослідницький» наратив у дещо іншому керунку, з не такими акцентами і стилістикою. Однак цього він не зробив.

В одержимості конструювання з закарпатських русинів окремої від українського народу етнічної спільноти, самобутнього етносу, він, як і його попередники та сучасники в цій затії, просто переступає, ігнорує все те, що не тягне на її користь. А якщо й доводиться десь торкнутися чогось такого, то зазвичай збуває без коментування. Так, приміром, лише констатуванням обмежився, що М. Драгоманов захоплювався закарпатських інтелектуалів збирати й досліджувати місцеві етнографічні матеріали, що в ужгородській газеті «Карпат» він надрукував у 1876 р. статтю «Изучение народной словесности в Великой и Малой Руси». А факти це аж ніяк не ординарні. Знаючи про ту важливу роль, яку ще в першій половині XIX ст. відіграв народознавчий, фольклористичний рух для українського національно-культурного відродження в Наддніпрянщині й Галичині, вчений прагнув задіяти потенціал цього доповіді і в Закарпатті.

Як головне своє дослідницьке завдання В. Фенич визначив «доведення твердження, що саме від російського «україномана» Михайла Драгоманова виходять витoki свідомого інтелектуального завоювання Україною Закарпаття» (с. 11). У наступному викладі це «завдання» виливається в дуже віддалену від науки неблаговидну публіцистику з виразно замаркованою тенденцією на дискредитацію «закарпато-руського» вектора знань і діянь М. Драгоманова, і взагалі зневажливого позиціонування цього визначного вченого й українського патріота — зі щоразовим прив'язуванням до його імені принизливого «україноман», «російський україноман», «російський емігрант-україноман».

Більше того. У версії «дослідницького» наративу В. Фенича М. Драгоманов представлений тим, хто «спотворив обітницю знаменитого полководця Карфагену» (с. 6) і спричинився до інших далеко сягаючих історичних лих. Зокрема насильної «українізації» закарпатського краю, «національно-політичної конвертації угорських русинів в українців», наслання на цей край «галицьких п'ємонтійців», націоналістів, реалізації «невдалого німецько-українського проекту», «німецько-нацистського експерименту» (с. 139, 140), яким, за переконанням автора, була Карпато-Українська держава в подіях жовтня 1938 — березня 1939 рр., та, зрештою, — успішного виконання «Ганнібалової присяги» М. Драгоманова «великим лиходієм XX століття Йосифом Сталіним» (с. 140), який здійснив мілітарну окупацію Закарпаття і приєднання його «до складу української республіки СРСР» (с. 141).

Так сучасний учений-історик «віртуозно» зістикував М. Драгоманова зі знаковими злочинцями новочасної доби — Гітлером і Сталіним.

Як він це робить, на якому рівні науково-методологічного, фахового історіографічно-історіософського мислення та з якими ідейними інтенціями? — докладніше показує відомий український учений-етнолог, професор Ужгородського національного університету, уродженець Закарпаття Михайло Тиводар у відгуку «Одкровення кандидата наук Фенича», опублікованому окремою брошурую (Ужгород : Гражда, 2016. — 24 с.).

Об'єктивна компетентна аналітика може ще продовжити перелік інших відверто проартикульованих і завуальованих «одкровенень» цього автора. А на загал його науково імітований текст справляє прикре враження. Не тільки тією сутнісною неправдою, яка пропонується в супроводі пасажів накликувань колишніх радянських і теперішніх пострадянських учених до написання об'єктивної історії Закарпаття, побудови правдивої історії України, до наукової толерантності, «академічної дискусії» «без слини і піни на роті» і т. п.

Вражає лукавство й войовниче завзяття, з якими автор нав'язує свою візію історичного і сучасного буття Закарпаття, безцеремонне відмітання, приниження, фальшування й грубе потоптування всього, що суперечить його схемам. Бо ж хіба не наругою, святотатством є трактування вченим уродженцем

Закарпаття всього лише «невдалим німецько-нацистським експериментом» того феномена української волелюбності й соборницького почуття, яким заясніла наприкінці 30-х років минулого століття — нехай і дуже короткотривала — держава Карпатська Україна?! Навіть не всякий ворог-чужинець зважиться на такий цинізм.

Елементарно об'єктивний дослідник не дозволить собі на таку озлоблену негацію, з якою автор книжки відзивається про просвітницьку, громадсько-організаційну і культурну подвижницьку роботу, виконану в Закарпатті українськими патріотами, патріотами з Наддніпрянщини і Галичини, які в міжвоєнне двадцятиріччя опинилися в Чехословаччині. Не нав'язуванням закарпатцям «україноцентричної орієнтації», як вважає автор. Тямущий історик мав би знати, що коли б такої орієнтації не було в них, закарпатців, бодай хоч на підсвідомому й на рівні культурно-побутової традиційності, то в умовах понад 700-літнього чужинецького поневолення і політичної відірваності від етнокультурного материка, — не зберегти б їм своєї етнічної ідентичності. Та й діяльність «українізаторів» і «галицьких п'ємонтійців» щодо організації сільських і міських осередків «Просвіти», хорових театральних-аматорських і спортивних гуртків, товариств, не могла б увінчатися тою підтримкою в закарпатського народного загалу і тими плідними наслідками, які вона

осягнула попри протидію й різні інтриги москвофілів, мадяронів та інших недругів.

«Дослідження» В. Фенича — продовження в дещо модифікованій версії віддавна задіяних до боротьби з українством різних політичних маніпуляцій з москвофільством, мадярофільством чи новочасним русинством. Не можна не побачити того, як заангажованість до фальшивого абсурдного доктринерства руйнує і саму не безталанну, як видається, від природи особистість його «вченого» адепта, веде його до наукової і моральної деградації, втрати людської й громадянської гідності.

Не можна не застановитися і над прикладним сенсом, доцільністю цієї «наукової» продукції: кому, чому і для чого вона потрібна в наш час. Тим більше, що подається вона друкованим словом за апробацією і під високою фірмою Національного університету. А, може, й розливається з університетської кафедри в голови нашої молоді?!

Все це — аж ніяк не дрібниці. За легковаження таких «дрібниць» доводиться розплачуватися сьогодні надто дорогою ціною.

1. Драгоманов М. В справі Угорської Руси / М. Драгоманов. — Львів, 1895. — С. 7.
2. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. — Київ : Наукова думка, 1987. — Т. 29. — С. 41.
3. Шашкевич М. Твори / М. Шашкевич, І. Вагілевич, Я. Гловацький. — Київ : Дніпро, 1982. — С. 194—195.